

Uchwała z dnia 8 listopada 2000 r., III CZP 33/00

Przewodniczący: Sędzia SN Helena Ciepła

*Sędziowie SN: Bronisław Czech, Elżbieta Skowrońska-Bocian
(sprawozdawca)*

Sąd Najwyższy przy udziale Prokuratora Prokuratury Krajowej Iwony Kaszczyszyn w sprawie z wniosku Skarbu Państwa, Pierwszego Urzędu Skarbowego w B. o wpis w księdze wieczystej, po rozpoznaniu na posiedzeniu jawnym dnia 8 listopada 2000 r. zagadnienia prawnego przedstawionego przez Sąd Okręgowy w Białymstoku postanowieniem z dnia 14 czerwca 2000 r. do rozstrzygnięcia w trybie art. 390 k.p.c.:

„Czy hipoteka ustawowa przewidziana w art. 34 § 1 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. Ordynacja podatkowa (Dz.U. Nr 137, poz. 926) powstaje również na nieruchomościach objętych wspólnością ustawową podatnika i jego małżonka, a w razie odpowiedzi twierdzącej – czy w celu ujawnienia takiej hipoteki w księdze wieczystej niezbędne jest uzyskanie klauzuli wykonalności przeciwko małżonkowi podatnika?”

podjął następującą uchwałę:

Hipoteka ustawowa przewidziana w art. 34 § 1 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Ordynacja podatkowa (Dz.U. Nr 137, poz. 926 ze zm.) nie powstaje na nieruchomościach objętych wspólnością ustawową podatnika i jego małżonka.

Uzasadnienie

Zagadnienia prawne budzące poważne wątpliwości powstały przy rozpoznawaniu zażalenia na postanowienie Sądu Rejonowego w Białymstoku z dnia 3 lutego 2000 r. Postanowieniem tym Sąd pierwszej instancji, działając w trybie art. 48 ust. 2 ustawy z dnia 6 lipca 1982 r. o księgach wieczystych i hipotece (Dz.U. Nr 19, poz. 147 ze zm. – dalej "u.k.w.h."), wyznaczył Skarbowi Państwa –

Pierwszemu Urzędowi Skarbowemu w B., wnoszącemu o wpisanie hipoteki przymusowej na użytkowaniu wieczystym nieruchomości stanowiącym majątek wspólny podatnika Waldemara M. oraz jego żony Róży, czternastodniowy termin dla usunięcia przeszkody do dokonania wpisu przez złożenie decyzji określającej wysokość istniejącej w odniesieniu do Waldemara M. zaległości podatkowej w podatku dochodowym od osób fizycznych, zaopatrzonej w klauzulę wykonalności przeciwko żonie dłużnika.

Postanowienie to zaskarżył wnioskodawca. Przy rozpoznawaniu zażalenia Sąd Okręgowy dostrzegł zagadnienia prawne budzące poważne wątpliwości. Przedstawiając je Sądowi Najwyższemu wskazał, że przepisy ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Ordynacja podatkowa (Dz.U. Nr 137, poz. 926 ze zm.) nie rozstrzygają jednoznacznie kwestii, czy hipoteka ustawowa przewidziana w art. 34 tej ustawy powstaje także na nieruchomościach wchodzących w skład wspólnego majątku małżonków. Zdaniem Sądu Okręgowego, analiza art. 26, 29 § 1 oraz art. 34 § 1 i 2 Ordynacji podatkowej może prowadzić do rozbieżnych wniosków. Takie rozbieżne stanowiska pojawiły się zresztą w doktrynie. Zgodnie z pierwszym z nich, hipoteka ustawowa powstaje na nieruchomościach wchodzących w skład zarówno majątku odrębnego małżonka-dłużnika, jak i wchodzących w skład wspólnego majątku dłużnika oraz jego małżonka. Zgodnie z drugim stanowiskiem, pod użytymi w Ordynacji podatkowej pojęciami „majątek podatnika” oraz „wszystkie nieruchomości podatnika” należy rozumieć jedynie odrębny jego majątek. Uznanie, że sformułowania te dotyczą również majątku dorobkowego, prowadziłoby w efekcie do ograniczenia prawa własności małżonka podatnika w drodze wykładni rozszerzającej. Pozostawałoby to w sprzeczności z art. 64 Konstytucji.

W toku posiedzenia Sądu Najwyższego pełnomocnik wnioskodawcy, a także prokurator Prokuratury Krajowej wyrazili pogląd, że hipoteka ustawowa powstaje także na nieruchomościach wchodzących w skład majątku dorobkowego podatnika oraz jego współmałżonka.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Zgodnie z art. 66 u.k.w.h. hipoteka zabezpieczająca wierzytelność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego może powstać również na podstawie przepisów szczególnych z mocy prawa. Wpis do księgi wieczystej takiej hipoteki nie ma charakteru konstytutywnego (wniosek z art. 67 u.k.w.h.).

Jednym z przepisów szczególnych przewidujących powstanie hipoteki ustawowej jest art. 34 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Ordynacja podatkowa. Paragraf pierwszy tego przepisu przewiduje, że Skarbowi Państwa oraz jednostce samorządu terytorialnego przysługuje hipoteka ustawowa na wszystkich nieruchomościach podatnika z tytułu zobowiązań podatkowych powstałych w sposób przewidziany w art. 21 § 1 pkt 2 Ordynacji podatkowej oraz z tytułu zaległości podatkowych w podatkach stanowiących ich dochód. Hipotece tej służy pierwszeństwo przed innymi hipotekami, chociażby wierzytelność z tytułu podatków nie została ujawniona w księdze wieczystej (art. 34 § 5 Ordynacji podatkowej). Hipoteka ustawowa przez pewien czas pozostaje zatem obciążeniem nieruchomości w pełni skutecznym, chociaż nie ujawnionym w księdze wieczystej. Dopiero złożenie wniosku o dokonanie wpisu hipoteki powoduje, że pojawia się stosowna wzmianka. Jeżeli natomiast po upływie miesiąca od chwili powstania hipoteki (chwilę powstania określa art. 35 Ordynacji podatkowej) nie zostanie złożony wniosek o dokonanie wpisu, hipoteka ustawowa wygasa (art. 37 Ordynacji podatkowej).

Z przedstawionych unormowań jasno wynika, że hipoteka ustawowa stanowi środek zabezpieczenia wierzytelności w wysokim stopniu dolegliwy dla dłużnika, a także niebezpieczny dla osób trzecich w okresie, w którym hipoteka już powstała i nie została ujawniona w księdze wieczystej ani nie złożono wniosku o jej wpisanie. Ta okoliczność nie może pozostać obojętna przy rozstrzyganiu zagadnień prawnych przedstawionych przez Sąd Okręgowy.

Ordynacja podatkowa przewiduje odpowiedzialność podatnika za zobowiązania podatkowe „całym swoim majątkiem” (art. 26). Odpowiedzialność ta została wyraźnie rozszerzona na majątek wspólny małżonków, jeżeli podatnik (oraz inne osoby ponoszące odpowiedzialność za zobowiązanie podatkowe) pozostaje w związku małżeńskim (art. 29 ust. 1 Ordynacji podatkowej: „W przypadku osób pozostających w związku małżeńskim odpowiedzialność ... obejmuje majątek odrębny podatnika oraz majątek wspólny podatnika i jego małżonka”). Z porównania obu tych przepisów płynie wniosek, że ustawodawca dostrzega istnienie odrębnych mas majątkowych, gdy podatnik pozostaje w związku małżeńskim: majątek odrębny osoby odpowiedzialnej za zobowiązania podatkowe i majątek objęty wspólnością takiej osoby oraz jej małżonka. Rozciągnięcie odpowiedzialności także na majątek objęty wspólnością majątkową małżeńską

oznacza jedynie tyle, że odpowiedzialność za zobowiązania podatkowe ciąży nie tylko na własnym majątku osoby odpowiedzialnej, o jakim mowa w art. 26 Ordynacji podatkowej, ale także na majątku wspólnym małżonków, do którego może zostać skierowana egzekucja. Podzielić trzeba w tym względzie wypowiediane w doktrynie poglądy, zgodnie z którymi rozszerzenie zakresu odpowiedzialności nie oznacza uznania majątku wspólnego za majątek podatnika. Ordynacja podatkowa w art. 29 § 1 nie zawiera, wbrew prezentowanemu także odmiennemu stanowisku, swego rodzaju definicji całego majątku podatnika.

Przyjęcie wskazanego wyżej rozumienia pojęcia „majątek podatnika” oznacza, że w taki sam sposób należy interpretować zawarte w art. 34 § 1 Ordynacji podatkowej określenie „wszystkie nieruchomości podatnika”. Skoro bowiem majątek wspólny podatnika i jego małżonka pozostaje poza zakresem pojęcia „cały majątek podatnika”, to także przez „nieruchomości podatnika” należy rozumieć te, które wchodziły w skład jego majątku odrębnego. Hipoteka ustawowa określona w art. 34 § 1 Ordynacji podatkowej nie powstaje zatem na tych nieruchomościach, które wchodziły w skład majątku wspólnego małżonków. Stwierdzenie to odnosi się również do użytkowania wieczystego wchodzącego w skład takiego majątku, a także innych praw, na których ustawa dopuszcza powstanie hipoteki.

Dodatkowo należy zauważyć, że rozszerzona przepisem art. 29 § 1 Ordynacji podatkowej odpowiedzialność za zobowiązania podatkowe także na majątek wspólny podatnika i jego małżonka, nie może być traktowana jako przesądzająca o rozszerzeniu również na inne osoby, poza dłużnikiem, zabezpieczenia wykonania zobowiązań podatkowych. Skuteczność zabezpieczenia wierzytelności w sposób godzący w prawa innej osoby niż dłużnik powinna być wyraźnie przewidziana w odpowiednim przepisie.

Za przyjętym stanowiskiem przemawiają dodatkowo następujące argumenty:

Po pierwsze, należy uwzględnić zmiany przepisów prawa podatkowego, zmierzające w kierunku respektowania praw osób trzecich, nie będących podatnikami. Przejawem takiej ewolucji jest zmiana zasad odpowiedzialności za zobowiązania podatkowe, dokonana ustawą z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Ordynacja podatkowa. Należy przypomnieć, że w ustawie z dnia 19 grudnia 1980 r. o zobowiązaniach podatkowych (jedn. tekst: Dz. U. z 1993 r. Nr 108, poz. 486 ze zm.) przewidziana była solidarna odpowiedzialność podatnika oraz jego małżonka za zobowiązania podatkowe. Małżonek podatnika stawał się współdłużnikiem i –

oczywiście – ponosił odpowiedzialność zarówno z majątku wspólnego małżeńskiego, jak i ze swego majątku odrębnego. Obecnie obowiązujące przepisy stwarzają wierzycielowi (Skarbowi Państwa, jednostce samorządu terytorialnego) możliwość kierowania egzekucji także do majątku wspólnego małżonków, nie czyniąc jednak małżonka podatnika dłużnikiem. Ponadto, wprowadzone zostały zmiany dotyczące zastawu jako środka zabezpieczenia należności podatkowych. Zastaw ustawowy przewidziany w art. 23 ustawy z dnia 19 grudnia 1980 r. o zobowiązaniach podatkowych zastąpiony został w Ordynacji podatkowej zastawem skarbowym (art. 41), który powstaje z dniem wpisu do rejestru zastawów skarbowych (art. 42 § 1 Ordynacji), a także ustępuje pierwszeństwa zastawowi ujawnionemu wcześniej w innym rejestrze prowadzonym na podstawie odrębnych ustaw (art. 42 § 4 Ordynacji podatkowej).

Po drugie, niezbędne jest uwzględnienie treści art. 34 § 2 Ordynacji podatkowej. Zgodnie z brzmieniem tego przepisu, część ułamkowa nieruchomości może być przedmiotem hipoteki ustawowej, jeżeli stanowi udział podatnika. Z przytoczonego przepisu można wnosić, że ustawodawca uznał za konieczne wyraźne dopuszczenie możliwości powstania hipoteki ustawowej na udziale podatnika we współwłasności nieruchomości, mimo że udział taki niewątpliwie stanowi składnik majątku podatnika, a dopuszczalność obciążenia ułamkowego udziału hipoteką wynika wyraźnie z art. 65 ust. 2 u.k.w.h. Uzasadnione zatem staje się wnioskowanie *a contrario* prowadzące do konkluzji, że niemożliwe jest powstanie hipoteki ustawowej w sytuacji, gdy mamy do czynienia ze wspólnością bez określonych udziałów osób współuprawnionych (współwłasność łączna). Przykładem takiej współwłasności łącznej jest sytuacja, gdy własność nieruchomości wchodzi w skład majątku wspólnego małżonków.

Po trzecie, na co trafnie zwraca uwagę Sąd Okręgowy, Konstytucja w art. 64 ust. 1 proklamuje zasadę ochrony własności i innych praw majątkowych. Własność może być ograniczona jedynie w drodze ustawy i tylko w takim zakresie, w jakim nie naruszy to istoty prawa własności. Wprawdzie Ordynacja podatkowa jest aktem rangi ustawowej i może zawierać uregulowania ograniczające prawa właściciela, jednak konstytucyjna zasada ochrony własności nie pozwala na dokonywanie rozszerzającej wykładni wprowadzonych ograniczeń. Takim zaś ograniczeniem prawa własności współmałżonka podatnika jest rozszerzenie odpowiedzialności za zobowiązania podatkowe na majątek wspólny; ograniczenie

to zostało jednak wyraźnie uregulowane. W odniesieniu do uregulowań niejednoznacznych, dopuszczających zróżnicowaną wykładnię, należy wykluczyć taką interpretację, która prowadzić będzie do ograniczenia prawa własności, zwłaszcza osoby nie będącej dłużnikiem w zobowiązaniu podatkowym.

Po czwarte wreszcie, podjęta uchwała nie wyłącza możliwości zabezpieczenia przez Skarb Państwa lub jednostkę samorządu terytorialnego należności podatkowych w drodze ustanowienia hipoteki na nieruchomości wchodzącej w skład majątku wspólnego małżonków. Wierzyciel może bowiem skorzystać z instytucji hipoteki przymusowej (art. 109 u.k.w.h.). Wymagać to będzie jedynie uzyskania klauzuli wykonalności przeciwko małżonkowi podatnika.

Przesądzenie niedopuszczalności powstania hipoteki ustawowej na nieruchomości wchodzącej w skład majątku wspólnego podatnika i jego małżonka czyni bezprzedmiotowym zagadnienie prawne przedstawione przez Sąd Okręgowy jako drugie.

Mając powyższe na względzie, Sąd Najwyższy, na podstawie art. 390 k.p.c., rozstrzygnął przedstawione zagadnienie prawne, jak w uchwale.